[Downloaded from c4i2016.khu.ac.ir on 2024-10-12]

[DOR: 20.1001.1.17359732.1390.6.16.3.6]

[DOI: 10.52547/jls.6.16.65]

کتاب‌شناسی توصیفی مسعود سعد سلمان

غلامعلی فلاح

دانشیار دانشگاه تربیت معلم

لیلا آقایانی‌چاوشی*

چکیده

فرهنگ و ادب ایران‌زمین سرشار از میراثی گران‌سنگ و بی‌همتا است. آثار مسعود سعد سلمان، سرایندهٔ مانده در تنگنای اندوه و غربت، نیز از جملهٔ یادگاران ادبی ارزشمند و کهنی به شمار می‌رود که از گذشته تاکنون مورد توجه ادب‌دوستان و پژوهشگران بوده است. از آنجا که مطالب گوناگونی در این زمینه به رشتهٔ تحریر درآمده و هریک در راه شناخت بهتر جایگاه این شاعر و انجام تحقیقات تازه یاری‌رسان است، مقالهٔ حاضر عهده‌دار گردآوری این آثار در قالب کتاب‌شناسی توصیفی است. منابعی که در این کتاب‌شناسی آمده، در چهار دستهٔ جداگانه، یعنی کتاب‌های منفرد، بخشی از کتاب، پایان‌نامه و مقالات تنظیم شده است. فهرست‌بندی منابع هر بخش نظم تاریخی دارد و پس از نام هر اثر توضیح مختصری نیز درباب نکات اصلی مطرح در آن آمده است.

کلیدواژه‌ها: مسعود سعد، کتاب‌شناسی، حبسیه.

* دانشجوی دکتری دانشگاه الزهراء L.chavoshi@gmail.com

تاریخ دریافت: ۸۹/۱۰/۱۴ **تاریخ پذیرش: ۹۰/۴/۸**

مجلهٔ مطالعات و تحقیقات ادبی، بهار و تابستان ۱۳۹۰، شمارهٔ ۱۶

[Downloaded from c4i2016.khu.ac.ir on 2024-10-12]
[DOR: 20.1001.1.17359732.1390.6.16.3.6]
[DOI: 10.52547/jls.6.16.65]

مقدمه و طرح مسئله

اشعار مسعود سعد سلمان، شاعر نامدار قرن ۵ و ٦ هـ.ق، که در دربار غزنوی و در لاهور روزگار را به‌سر آورد، در زمان حیات وی زبانزد و مورد توجه بزرگان شعر و ادب بود. آنچه در کتاب‌های تذکره و دیگر کتب آن روزگار در ستایش اشعار وی آمده، مؤید این ادعا است. زندگانی پرفراز و نشیب شاعر و اشعار او، به‌ویژه حبسیات ماندگار وی، که یادگار سال‌های توان‌فرسای حبس است، سبب شد در دوران بعد نیز دیگر شاعران، تاریخ‌نگاران ادبی و محققان به اشعار و سبک سخن او دقت و توجه داشته باشند و شرح حالش از همان دوران ثبت و ضبط شود و به‌عنوان نامدارترین حبسیه‌سرای ایران از او یاد شود. البته در برخی ادوار این توجه بیشتر و در روزگاری کم‌رنگ‌تر بوده است. پژوهش‌هایی که در این زمینه انجام شده است، گاه به زندگانی شاعر نظر داشته و گاه به بررسی سروده‌های وی و زمانی نیز آمیزه‌ای از این دو موضوع مورد توجه قرار گرفته است. از آن رو که ماندگارترین اشعار مسعود سعد حبسیه‌های اوست، دور از انتظار نیست که هرگاه شاعرانی به سرنوشتی چون او دچار شده‌اند و از رنج زندان و تلخ‌کامی روزگار داد سر داده‌اند، تأثیر اشعار مسعود بر چکامه‌های آنان پررنگ‌تر بوده است. علاوه بر این اثرگذاری مستقیم، مسعود سعد سلمان و اشعارش از دریچه‌های گوناگون موضوع کتاب‌ها، مقاله‌ها، پژوهش‌ها و آثاری از این دست بوده است. حتی در این روزگار نیز پس از گذشت سالیان بسیار هنوز پژوهش‌هایی در این زمینه انجام می‌شود.

آشکار است که انجام پژوهش‌های تازه و کارآمد، مستلزم آگاهی از آثار پیشین و مطالعهٔ آن‌ها است. محقق در گام نخست در جستجوی این منابع برمی‌آید و گاه یافتن نشان این آثار، خود از دشوارترین و زمان‌برترین مراحل خواهد بود. از سوی دیگر، چنان‌چه مجموعه‌هایی فراهم شوند که نشانی از همهٔ آثار منتشرشده در باب یک موضوع خاص در خود داشته باشند، در تسهیل و تسریع و خلاقیت در امر پژوهش،

[Downloaded from c4i2016.khu.ac.ir on 2024-10-12]
[DOR: 20.1001.1.17359732.1390.6.16.3.6]
[DOI: 10.52547/jls.6.16.65]

اثربخش و مفید خواهد بود. در باب مسعود سعد، جای چنین اثری خالی می‌نمود. از این‌رو در این نوشتار به گردآوری آثاری پرداختیم که با نظر به شعر مسعود سعد یا سوانح زندگانی وی به رشتهٔ تحریر در آمده است. روش تحقیق در این کتاب‌شناسی آن بوده است که هر آن‌چه در کتاب‌ها، مقالات و پایان‌نامه‌ها و... از زمان حیات شاعر تاکنون دربارهٔ وی و سروده‌هایش تألیف شده است گردآوری شود. این کتاب‌شناسی توصیفی است و در آن به دنبال معرفی هر اثر توضیح مختصری در زمینهٔ مطالب اصلی مطرح‌شده در آن آمده است. آثاری که در این کتاب‌شناسی آمده، در چهاردسته بررسی و معرفی شده است:

الف. کتاب‌های منفرد (دیوان و گزیده‌های شعری)

ب. بخشی از کتاب (تذکره‌ها و دیگر منابعی که به مسعود و شعر او پرداخته‌اند)

ج. پایان‌نامه‌ها

د. مقالات

در بخش الف کتاب‌هایی که مستقلاً به اشعار مسعود پرداخته‌اند، اعم از دیوان کامل یا گزیده‌ای از شعر او، معرفی شده‌اند. در بخش ب۱، ابتدا تذکره‌هایی که از قرن ششم تا عصر حاضر از مسعود نام برده‌اند و نگارندهٔ این سطور به آن دسترسی داشته آمده است و در بخش ب ۲ کتاب‌هایی که به صورت‌های مختلف از مسعود یا شعر و سبک ادبی وی یاد کرده‌اند ذکر شده است. در بخش ج (پایان‌نامه‌ها) به معرفی پایان‌نامه‌هایی (در مقطع کارشناسی ارشد یا دکتری) پرداخته‌ایم که به نحوی با موضوع بحث مرتبط بوده است. در آخرین بخش این کتاب‌شناسی (مقالات) مقالاتی معرفی شده که حاوی مطالبی در این‌باره بوده است. لازم است ذکر شود در این کتاب‌شناسی فهرست‌بندی منابع نظم تاریخی دارد و معرفی این آثار از کهن‌ترین به جدیدترین آن (سال ۱۳۸۸) انجام شده است.

[Downloaded from c4i2016.khu.ac.ir on 2024-10-12]
[DOR: 20.1001.1.17359732.1390.6.16.3.6]
[DOI: 10.52547/jls.6.16.65]

آشکار است که منبع اصلی در راه به دست دادن کتاب‌شناسی‌ها، جستجوی دقیق و صبورانه در متون کهن و متأخر اعم از تذکره‌ها، دیوان‌های شعر، تاریخ ادبیات‌ها و مجلات و منابع اینترنتی و خلاصه هر سیاهه‌ای است که بتواند به نوعی ما را به مقصود برساند؛ حتی گاه واژه‌ای در کتابی ناآشنا یا نقل قولی و حتی مصراعی می‌تواند مژدهٔ یافتن اثری از قلم افتاده یا گمنام باشد. با توجه به این مطلب و اینکه نشانی دقیق آثار در خود کتاب‌شناسی آمده است، ذکر همهٔ منابع نه تنها میسر بلکه ضروری هم نیست. لذا در ذکر منابع این نکته لحاظ شده است.

کتاب‌شناسی

الف. کتاب‌های منفرد (دیوان و گزیده‌های شعری)

۱. رشید یاسمی، غلامرضا: *دیوان مسعودسعد سلمان*، تهران، امیرکبیر، ۱۳۳۹.

۲. حاکمی، اسماعیل: *برگزیدهٔ اشعار مسعودسعد سلمان*، تهران، امیرکبیر، ۱۳٤۸.

در این گزیده مؤلف ضمن بیان شرح حال مختصری از شاعر و سخنی در شعر وی، ۲۸ چکامهٔ مسعود سعد را به همراه شرح لغات دشوار آن آورده است.

۳. هیری، ناصر: *دیوان مسعودسعد سلمان*، تهران، نشر گل‌فام، ۱۳٦۳.

٤. نوریان، مهدی: *دیوان مسعودسعد سلمان*، اصفهان، کمال، ۱۳٦٤.

۵. لسان، حسین: *گزیدهٔ اشعار مسعودسعد با شرح لغات و ترکیبات*، تهران، انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۷۰.

نویسنده پس از مقدمه‌ای در شرح حال مسعود و سبک شعر وی، صد قصیده و تعدادی از دیگر انواع شعر او را به اختصار شرح کرده است.

٦. اشرف‌زاده، رضا: *رنج‌نامهٔ زندانی نای و مرنج* (شرح گزیدهٔ اشعار مسعودسعد)، مشهد، نشر صالح، ۱۳۷٤.

[Downloaded from c4i2016.khu.ac.ir on 2024-10-12]
[DOR: 20.1001.1.17359732.1390.6.16.3.6]
[DOI: 10.52547/jls.6.16.65]

مؤلف در مقدمهٔ کوتاهی که دربارهٔ زندگی شاعر نقل کرده، او را، با ذکر دلایلی، شاعری ممتاز و مبتکر خوانده و در ادامه به شرح لغات دشوار برخی قصاید و دیگر انواع شعری وی پرداخته است.

۷. بابایی، پرویز: *دیوان اشعار مسعودسعد سلمان*، تهران، انتشارات نگاه، ۱۳۷٤.

۸. دزفولیان، کاظم: *گزیدهٔ اشعار مسعودسعد سلمان*، تهران، طلایه، ۱۳۷٤.

در این کتاب شرح بسیار کوتاهی در حد توضیح مختصر لغات دشوار ۲۳ قصیدهٔ مسعودسعد آمده است.

۹. نوریان، مهدی: *از کوهسار بی‌فریاد* (اشعار برگزیدهٔ مسعودسعد)، تهران، نشر جاجرمی، ۱۳۷۵.

مؤلف پس از مقدمه‌ای مبسوط در شرح حال شاعر، سبک شعری او را در چندین صفحه و با ذکر مثال‌های متعدد بررسی کرده است و پس از آن به شرح ۵۸ قصیدهٔ معروف و تعدادی از غزل‌ها، قطعات و دیگر اشعار وی پرداخته است.

۱۰. مدرسی، فاطمه: *چون تافته ریگ زیر باران* (گزیدهٔ اشعار مسعودسعد)، تبریز، ۱۳۷٦.

نویسنده ابتدا شرح مختصری از زندگی شاعر را آورده و سبک شعر او را اجمالاً بررسی کرده است. سپس ۸۸ سرودهٔ مسعودسعد را ضمن شرح کوتاه تک‌تک ابیات از نظر وزن و قافیه و موضوع بررسی کرده است.

۱۱. شمیسا، سیروس: *زندانی نای* (گزیدهٔ اشعار مسعودسعد)، تهران، نشرسخن، ۱۳۷۷.

نویسنده در مقدمهٔ مبسوطی، که پیش از شرح برخی قصاید شاعر آورده، شرح حال کاملی از شاعر ارائه کرده و به بررسی سبک شعر مسعودسعد از ابعاد گوناگون پرداخته است. مؤلف در ادامه تعدادی از اشعار شاعر را شرح کرده است.

[Downloaded from c4i2016.khu.ac.ir on 2024-10-12]
[DOR: 20.1001.1.17359732.1390.6.16.3.6]
[DOI: 10.52547/jls.6.16.65]

۱۲. مهیار، محمد: *فرهنگ لغات و کنایات مسعودسعد سلمان*، تهران، انجمن آثار و مفاخر فرهنگی، ۱۳۷۷.

در این کتاب، مؤلف لغات خاص و ترکیبات و اصطلاحات دیوان مسعودسعد را با ذکر مثالی از اشعار شاعر آورده است.

۱۳. توفیق سبحانی، صادق: *گزیدهٔ اشعار مسعودسعد*، تهران، نشر قطره، ۱۳۷۷.

نگارنده در مقدمهٔ کتاب بحث مفصلی دربارهٔ تولد مسعود، خاندان و شهر او، اشعار وی، به‌ویژه حبسیاتش، به میان آورده و دیدگاه بزرگان ادب را دربارهٔ او ذکر کرده است. مؤلف در ادامه ۲۰ قصیدهٔ شاعر و تعدادی از دیگر اشعار او را شرح کرده است.

۱٤. اتابکی، پرویز: *برگزیده و شرح اشعار مسعودسعد سلمان*، تهران، نشر و پژوهش فروزانفر، ۱۳۸۱.

در این کتاب، گلچینی از اشعار مسعودسعد در نه دستهٔ جداگانهٔ قصاید، حبسیه، مدحیه، شکواییه، نصایح، چیستان و... انتخاب شده و توضیحات مختصری درباب برخی ابیات و لغات آمده است.

۱۵. مبارک، وحید: *نقش تار و پرنیان* (گزیدهٔ مقالات دربارهٔ مسعودسعد سلمان)، تبریز، ۱۳۸٤.

این کتاب دربردارندهٔ مجموعهٔ مقالاتی دربارهٔ شاعر و نیز گزیده‌ای از اشعار مسعودسعد است.

۱٦. شارما، سونیل: *شعر فارسی در مرز هند* (مسعودسعد سلمان)،[1] ترجمهٔ لیلا آقایانی چاوشی، تهران، نشر تا ۱٤، ۱۳۸۷.

نویسنده در این کتاب به بررسی ابعاد تازه‌ای از اشعار مسعودسعد در مقام شاعری پارسی‌گوی که در نقطهٔ پیوند دو فرهنگ ایران و هند می‌زیسته پرداخته است.

ب. بخشی از کتاب (تذکره‌ها و دیگر کتبی که به اشکال مختلف از مسعود و شعرش یاد کرده‌اند).

[Downloaded from c4i2016.khu.ac.ir on 2024-10-12]
[DOR: 20.1001.1.17359732.1390.6.16.3.6]
[DOI: 10.52547/jls.6.16.65]

ب ۱. تذکره‌ها

۱. عوفی، محمد: *تذکرهٔ لباب‌الالباب*، با تعلیقات علامه قزوینی و سعید نفیسی، به قلم محمد عباسی، تهران، کتابفروشی فخر رازی، ۱۳۶۱، ۲۴۶ـ۲۵۲.

مؤلف در این نوشتار، که قدیمی‌ترین تذکرهٔ شعر و ادب فارسی است، مسعودسعد را از نوادر ایام خوانده و اخلاق او را ستوده و شعرش را استادانه و مطبوع دانسته است. وی در ادامه تعدادی از سروده‌های شاعر را برای نمونه ذکر کرده است.

۲. جاجرمی، محمدبن‌بدر: *مونس‌الاحرار فی دقایق الاشعار*، به اهتمام میرصالح طبیبی، ۱۳۵۰، انتشارات انجمن آثار ملی، ۶۱۸ـ۶۲۴.

در این اثر که در قرن هشتم هـ.ق. تألیف شده، مؤلف بدون ذکر شرح حال مسعود، چندین قصیده از او را آورده و با لقب «استادالشعرا» از وی یاد کرده است.

۳. سمرقندی، دولتشاه: *تذکرةالشعرا*، به همت محمد رمضانی، تهران، چاپ پیک ایران، ۱۳۳۸، ۳۹ و ۴۰.

این تذکره در قرن نهم هـ.ق. تألیف شده و مؤلف در چند سطری که به شرح حال مسعود پرداخته او را جرجانی و صاحب اشعار بسیار معرفی کرده است.

۴. اوحدی دقاقی بلیانی، تقی‌الدین: *عرفات‌العاشقین*، نسخهٔ خطی قرن ۱۱ هـ.ق، شمارهٔ ۵۱۵۷ کتابخانهٔ ملک. در این تذکره که در ۱۰۲۲ هـ.ق. تألیف شده، مؤلف عبارات ادبی مبالغه‌آمیزی در وصف مسعودسعد ذکر کرده و سخن نظامی عروضی و عوفی را نیز بدان پیوسته است. وی همدان را مولد مسعود خوانده و ابوالفرج رونی را عامل حبس شاعر معرفی کرده است. در آخر تعدادی از سروده‌های شاعر برای نمونه ذکر شده است.

۵. رازی، امین احمد: *هفت‌اقلیم*، به تصحیح و تعلیق جواد فاضل، ج۳، تهران، انتشارات علمی، ۱۳۴۰، ۳۸.

[Downloaded from c4i2016.khu.ac.ir on 2024-10-12]
[DOR: 20.1001.1.17359732.1390.6.16.3.6]
[DOI: 10.52547/jls.6.16.65]

نویسنده در قرن یازدهم هـ.ق. در این کتاب به بررسی شرح حال شاعران بر اساس هفت ناحیهٔ جغرافیایی یا هفت اقلیم پرداخته است. وی از مسعود در اقلیم چهارم یاد کرده و او را مداح سلطان مسعود خوانده و به زندانی‌شدن او اشاره کرده است.

٦. آذر بیگدلی، لطفعلی‌خان: *آتشکدهٔ آذر*، با مقدمه و تعلیقات سیدجعفر شهیدی، مؤسسهٔ نشر کتاب، ۱۳۳۷، ۱٦۱ـ ۱٦٦.

مؤلف مسعودسعد را شاعری جرجانی خوانده و شرح بسیار مختصری از زندگی وی بیان کرده و در ادامه چندین قصیدهٔ او را برای نمونه آورده است.

۷. سادات ناصری، حسن: *حواشی برآتشکدهٔ آذر*، تهران، امیرکبیر، ۱۳۳۸، ۸۱۷ ـ ۸۳٤.

مؤلف ضمن شرح اشکالات مرحوم آذر در بیان زندگی‌نامهٔ مسعود در تذکرهٔ آتشکده، کتابشناسی‌ای نیز در این زمینه ارائه کرده است.

۸. هدایت، رضاقلی‌خان: *مجمع‌الفصحا*، به کوشش مظاهر مصفا، چاپ موسوی، ۱۳٤۰، ۱۱۹۱ـ۱۲۳۹.

مؤلف ضمن آنکه مسعودسعد را شاعری جرجانی معرفی کرده است، شرح حال مختصر و مدح‌آمیزی از وی بیان کرده و چندین قصیدهٔ او را آورده است.

ب۲. کتاب‌هایی که از مسعود سعد و شعرش نام برده‌اند.

۱. نظامی عروضی سمرقندی، احمد: *چهارمقاله*، با تصحیح و مقابلهٔ مجدد لغات و عبارات، محمد معین، نشر دانشگاه تهران، ۱۳۳٤، ۸۹ـ۹۰.

این کتاب قدیمی‌ترین اثری است که در قرن ششم از مسعودسعد نام برده است. نویسنده ضمن بیان حکایتی دربارهٔ شعر و شاعری، به ماجرای حبس مسعود اشاره کرده و فصاحت حبسیات شاعر را ستوده است.

۲. وطواط، رشید (رشیدالدین محمد عمری): *حدایق‌السحر فی دقایق‌الشعر*، به تصحیح و اهتمام عباس اقبال، تهران، انتشارات کتابخانهٔ طهوری، ۱۳٦۲، ۸۲.

[Downloaded from c4i2016.khu.ac.ir on 2024-10-12]
[DOR: 20.1001.1.17359732.1390.6.16.3.6]
[DOI: 10.52547/jls.6.16.65]

مؤلف در قرن ششم در این کتاب به بررسی صنایع شعری پرداخته و در جای جای آن از اشعار مسعود شاهد و مثال آورده است. وی اشعار مسعود را «کلام جامع» خوانده و معتقد است هیچ‌کس از شاعران فارسی‌زبان در این شیوه به گرد او نمی‌رسند.

۳. قزوینی، محمد: *تعلیقات چهار مقاله به کوشش محمد معین*، انتشارات زوار، چاپ تابان، ۱۳۳۳، ۱۱۹ـ۱۲۶ و ۲۲۳ ـ ۲۲۶.

علامه قزوینی در تعلیقاتی که بر *چهار مقاله* نگاشته به شرح حال مسعود و بحث در اصل خاندان وی پرداخته و از فراز و نشیب زندگی شاعر سخن گفته است. نویسنده در ادامه با ذکر اشعاری از معاصران وی به جایگاه بلند مسعود در میان شاعران آن روزگار اشاره کرده است.

٤. اته، هرمان: *تاریخ ادبیات فارسی*، ترجمه و حواشی از رضازادهٔ شفق، تهران، ۱۳۳۷، ۹۹ـ۱۰۱.

نویسنده در گفتار مدح رمانتیک به بیان شرح مختصری از زندگی مسعودسعد پرداخته و به نکاتی دربارهٔ اشعار وی اشاره کرده است. وی مسعودسعد را شاگرد هوشمند و فاضل ابوالفرج رونی خوانده و در تعیین دقیق محل تولد وی اظهار تردید کرده است.

۵. دهخدا، علی‌اکبر: *امثال و حکم*، تهران، امیرکبیر، ۱۳۳۹، ۱۱۷٤ـ۱۷٦۱.

نویسنده در قسمت‌هایی از اثر خود، ده‌ها ضرب‌المثل از دیوان مسعودسعد نقل کرده است.

٦. مؤتمن، زین‌العابدین: *تحول شعر فارسی*، چاپ شرق، ۱۳۳۹.

مؤلف ضمن بحث در زمینهٔ تحول شعر فارسی در ادوار مختلف بارها از مسعودسعد و اشعارش یاد کرده و او را از قصیده‌سرایان بزرگ خوانده است.

۷. خیام‌پور، عبدالرسول: *فرهنگ سخن‌وران*، تبریز، آبان، ۱۳٤۰، ۵۳۸.

[Downloaded from c4i2016.khu.ac.ir on 2024-10-12]
[DOR: 20.1001.1.17359732.1390.6.16.3.6]
[DOI: 10.52547/jls.6.16.65]

مؤلف شاعر را با عنوان «مسعود سعد جرجانی» معرفی کرده و کتاب‌شناسی مختصری از این شاعر آورده است.

۸. صمصامی، محمد: *سیری در ادبیات ایران*، نشر ثقفی، ۱۳٤۰، ۱٤٤ـ۱۵۲.

نویسنده ابیاتی از مسعود را ذکر کرده و با آوردن عباراتی ادبی و احساسی در پی اشعار شاعر به شرح آلام و مرارت‌های وی پرداخته است.

۹. زرین‌کوب، عبدالحسین: *با کاروان حلّه*، تهران، آریا، ۱۳٤۳، ۸۳ـ۹۵.

مؤلف در این بخش کتاب ضمن بیان اندوه و مصائب مسعود در زندان با توجه به حبسیات وی، شرح حال او را به اختصار آورده و از سبک شعری وی نیز سخن گفته است.

۱۰. محجوب، محمدجعفر و قاسم تویسرکانی، *شعر هزارسالهٔ فارسی*، تهران، چاپ دانش‌سرای عالی، ۱۳٤۳، ۱۰۷ـ۱۱٤.

نویسنده از گفتاری که به بررسی سبک خراسانی در دورهٔ سلجوقی پرداخته تا پایان کتاب در جای جای مطالب به بررسی و معرفی سبک اشعار مسعود به‌ویژه حبسیاتش پرداخته است.

۱۱. نفیسی، سعید: *تاریخ نظم و نثر در ایران و در زبان فارسی* (تا پایان قرن دهم هجری)، انتشارات فروغی، ۱۳٤٤، ٤۳ـ٤٤.

نویسنده شرح حال مسعود سعد را به اختصار بیان کرده و او را در عربی و فارسی و هندی شاعری توانا خوانده است.

۱۲. حمیدی، مهدی: *بهشت سخن*، تهران، نشر پیروز، ۱۳٤٤، ۲۵۵ـ۲٦۲.

نویسنده پس از ذکر شرح حال مختصری از مسعود سعد و سخنی در اشعار وی، چندین سرودهٔ شاعر را برای نمونه آورده است.

۱۳. گلچین معانی، احمد: *شهرآشوب در شعر فارسی*، تهران، امیرکبیر، ۱۳٤٦، ۱۰ـ۱۲.

[Downloaded from c4i2016.khu.ac.ir on 2024-10-12]
[DOR: 20.1001.1.17359732.1390.6.16.3.6]
[DOI: 10.52547/jls.6.16.65]

نویسنده در این اثر پس از تعریف و شرح نوع ادبی «شهرآشوب»، به معرفی شهرآشوب‌های فارسی پرداخته و قدیمی‌ترین شهرآشوب را به مسعود نسبت داده است.

۱٤. فروزانفر، بدیع‌الزمان: *سخن و سخنوران*، تهران، خوارزمی، ۱۳۵۰، ۲۰۷ ـ ۲۱۵.

مؤلف ضمن اشاره به فصاحت و بلاغت و زیبایی اشعار مسعودسعد به نقد دیوان و سبک شعر وی پرداخته و در پایان بحث کوتاهی دربارهٔ اخلاق شاعر، سلاطین و شاعران معاصر وی مطرح کرده است.

۱۵. شفیعی کدکنی، محمدرضا: *صورخیال در شعر فارسی*، تهران، آگه، چاپ اول ۱۳۵۰، چاپ هفتم، ۱۳۷۸، ۵۹۵ـ۶۱۲.

مؤلف ضمن بررسی صورخیال دیوان مسعود، معتقد است اغلب تصاویر شعری وی برگرفته از قدماست. وی رنگ فلسفی و علمی، اسنادهای مجازی و وفور جنبه‌های انتزاعی و تجریدی را از برجستگی‌های صورخیال شعر مسعود ذکر کرده و تصاویر شب او را بی‌نظیر خوانده است.

۱٦. بهار، محمدتقی: *بهار و ادب فارسی*، به کوشش محمد گلبن با مقدمهٔ غلامحسین یوسفی، ج ۱، تهران، نشر جیبی، ۱۳۵۱، ۱ـ ۱۸.

مؤلف ضمن پرداختن به ویژگی‌های شعر خوب معتقد است اشعاری که مسعود در حبس سروده برآمده از روح شاعر است و بدین خاطر جزء اشعار خوب طبقه‌بندی می‌شود.

۱۷. رضازاده شفق، صادق: *تاریخ ادبیات ایران*، شیراز، دانشگاه پهلوی، ۱۳۵۲.

نویسنده پس از ذکر شرح حال مسعودسعد به سبک و معانی شعری دیوان او پرداخته و ضمن ستایش حبسیات وی این دسته اشعار شاعر را نایاب و نافذ خوانده و چندین قصیدهٔ او را همراه با توضیحاتی مختصر آورده است.

[Downloaded from c4i2016.khu.ac.ir on 2024-10-12]
[DOR: 20.1001.1.17359732.1390.6.16.3.6]
[DOI: 10.52547/jls.6.16.65]

۱۸. صفا، ذبیح‌الله: *تاریخ ادبیات در ایران*، ج ۱، ۱۳۵۵، ققنوس، ۲۵۲ـ۲۵۷.

مؤلف ضمن بیان شرح حال مختصری از شاعر و بررسی سبک شعر وی، او را از ارکان استوار شعر فارسی معرفی کرده و سبک سخنش را بدیع خوانده است.

۱۹. براون، ادوارد: *تاریخ ادبی ایران*، ترجمه و حواشی و تعلیقات علی پاشا صالح، ۱۳۵۸، ۵۷۶ـ۵۷۷.

نویسنده اشعار ابتکاری و اصیل شاعر در قلعهٔ نای را دلیل قانع‌کننده‌ای برای یاد کردن از او ذکر کرده و دو قصیدهٔ شاعر را نیز برای نمونه آورده است.

۲۰. همایی، جلال‌الدین: *مختاری‌نامه*، تهران، مرکز انتشارات علمی فرهنگی، ۱۳۶۱.

مؤلف در این کتاب به شرح کامل و بررسی تاریخی دوران زندگانی عثمان مختاری پرداخته است. مسعودسعد و این شاعر معاصران نزدیکی بوده‌اند و از همین رو در جای‌جای کتاب نکات قابل توجهی دربارهٔ مسعودسعد نیز آمده است.

۲۱. زرین‌کوب، عبدالحسین: *سیری در شعر فارسی*، تهران، انتشارات نوین، ۱۳۶۳، ۵۲ـ۵۴ و ۲۷۳ـ۲۷۴.

مؤلف ضمن آنکه مسعود را مشهورترین شاعر عصر دوم غزنوی خوانده معتقد است این شاعر با آنکه به اسلوب قدما نظر داشته، در ابداع تعبیرات تازه مهارتی از خود نشان داده است. در انتهای کتاب چندین قصیدهٔ شاعر برای نمونه آمده است.

۲۲. حقیقت، عبدالرفیع: *فرهنگ شاعران زبان پارسی از آغاز تا امروز*، تهران، شرکت مؤلفان و مترجمان ایران، ۱۳۶۳، ۵۱۹.

شرح حال بسیار مختصری دربارهٔ مسعود در این کتاب آمده است.

۲۳. ظفری، ولی‌الله: حبسیه *در ادب فارسی* (از آغاز شعر فارسی تا پایان زندیه)، تهران، امیرکبیر، ۱۳۶۴.

[Downloaded from c4i2016.khu.ac.ir on 2024-10-12]
[DOR: 20.1001.1.17359732.1390.6.16.3.6]
[DOI: 10.52547/jls.6.16.65]

مؤلف به شرح نوع ادبی حبسیه در ادب فارسی از جنبه‌های گوناگونی همچون معرفی حبسیه، حبسیه‌سرایان معروف، بررسی مکتب و شیوه و بیان تصویر در اشعار حبسیه و... پرداخته و در خلال مباحث خود از حبسیات مسعودسعد شاهد آورده است.

۲٤. یوسفی، غلامحسین: چشمهٔ *روشن*، انتشارات علمی، ۱۳٦۹، چاپ هفتم ۱۳۷٦، ۹۱ـ ۱۰٦.

مؤلف پس از سخن کوتاهی در شرح حال شاعر به شرح قصیدهٔ معروف او «حصار نای» پرداخته است. وی در پایان از سبک شعری شاعر سخن گفته و آن را ستوده است.

۲۵. صوفی، لیلا: *زندگی‌نامهٔ شاعران ایران*، تهران، نشر جاجرمی، ۱۳٦۹، ۵۷ـ٦٤.

نویسنده به اختصار شرح حال شاعر را بیان کرده و سه قصیدهٔ نمونه از دیوان وی آورده است.

۲٦. ریپکا، یان، اتاکار کلیما و ایرژی بچکا، *تاریخ ادبیات ایران*، ترجمهٔ کیخسرو کشاورزی، انتشارات گوتنبرگ و جاویدان خرد، ۱۳۷۰، ۳۰۳ـ۳۰۵.

در این کتاب نام مسعود سعد در شمار شاعران مدیحه‌سرای روزگار سلجوقی آمده است و دربارهٔ شرح حال وی و سبک سخنش به‌اختصار سخن گفته شده است.

۲۷. باسورث، ادموند کلیفورد: *تاریخ غزنویان*، ترجمهٔ حسن انوشه، تهران، امیرکبیر، چاپ اول ۱۳۷۲، چاپ دوم ۱۳۷۸، ۳٤۵ـ٤۰۷.

نویسنده در این کتاب ضمن پرداختن به سیر تاریخی حکومت غزنویان، در موارد بسیاری به‌ویژه از دوران سلطان ابراهیم غزنوی به بعد ضمن بیان وقایع و رویدادهای تاریخی به مطالبی که مسعودسعد در آن زمینه در اشعارش آورده اشاره و استناد کرده است.

۲۸. زرین کوب، عبدالحسین: *از گذشتهٔ ادبی ایران*، انتشارات بین‌المللی الهدی، ۱۳۷۵، ۲۹۸ ـ ۲۹۹.

[Downloaded from c4i2016.khu.ac.ir on 2024-10-12]
[DOR: 20.1001.1.17359732.1390.6.16.3.6]
[DOI: 10.52547/jls.6.16.65]

مؤلف مسعود را از مشهورترین شاعران نیمهٔ دوم عصر غزنوی خوانده و به ذکر دیدگاه تذکره‌نویسان در ستایش شعر وی پرداخته است. در ادامه شرح حال بسیار مختصری از شاعر به همراه سخنی در شعر او آمده است.

۲۹. فرشیدورد، خسرو: *دربارهٔ ادبیات و نقد ادبی*، تهران، امیرکبیر، ۱۳۷۸، ۳۰۴ـ۳۱۷.

نویسنده به بحث زیبایی‌شناختی اشعار مسعود از دیدگاه زیبایی‌شناسی ارسطویی و بودلری پرداخته و ضمن بیان زیبایی‌های صوری و معنوی سروده‌های شاعر، فصاحت و روانی را مهم‌ترین عامل زیبایی شعر مسعود برشمرده است.

ج. پایان‌نامه‌ها

۱. معتمدی، مهین‌دخت: صور خیال شاعرانه در دیوان مسعودسعد سلمان، پایان‌نامهٔ دکتری (به راهنمایی پرویز ناتل خانلری)، تهران، ۱۳۵۲.

۲. نوریان، مهدی: تصحیح دیوان مسعودسعد سلمان با مقدمه و حواشی، پایان‌نامهٔ دکتری، دانشگاه تهران، ۱۳۵۹.

۳. یزدانی احمدآبادی، حسین: بررسی‌صورخیال در شعر مسعودسعد سلمان، پایان‌نامهٔ کارشناسی ارشد، دانشگاه فردوسی مشهد، به راهنمایی محمد علوی مقدم، ۱۳۷۳.

در این پایان‌نامه، صورخیال شعر مسعودسعد هم به صورت گسترده و کلی و هم به تفکیک عناصر سازندهٔ آن مورد بحث و بررسی قرار گرفته است.

٤. دشتی، حسن: واژگان و اصطلاحات دیوان مسعودسعد سلمان حرف «ش» تا «ی»، پایان‌نامهٔ کارشناسی ارشد دانشگاه شیراز، به راهنمایی جعفر مؤید شیرازی، ۱۳۷٤. در این پایان‌نامه محقق به بحث و بررسی دربارهٔ واژگان ادبی و ترکیبات پیچیده و دشوار دیوان مسعودسعد از حرف «ش» تا «ی» پرداخته است.

[Downloaded from c4i2016.khu.ac.ir on 2024-10-12]
[DOR: 20.1001.1.17359732.1390.6.16.3.6]
[DOI: 10.52547/jls.6.16.65]

۵. فاضلی، سکینه: بررسی گل‌ها و گیاهان و درختان در دیوان شاعران قرن چهارم و پنجم، پایان‌نامهٔ کارشناسی‌ارشد، دانشگاه تربیت معلم تهران، به راهنمایی محمود عابدی، ۱۳۷٤.

نویسنده اسامی گل‌ها و گیاهان مطرح‌شده در دیوان مسعودسعد را به همراه دیگر شاعران این دوران ذکر می‌کند و اطلاعات دقیقی در این‌باره در اختیار خواننده قرار می‌دهد.

٦. حسنی کندسر، احمد: فرهنگ واژگان و اصطلاحات دیوان مسعودسعد، پایان‌نامهٔ کارشناسی ارشد، دانشگاه شیراز، ۱۳۷۵.

در این پایان‌نامه واژگان و اصطلاحات دیوان مسعودسعد از «آ» تا «س» بررسی شده و شاهدی از ابیات شاعر برای هر واژه نقل شده است.

۷. صادقی فیروزآبادی، احمدرضا: صور خیال از دیدگاه زیبایی‌شناسی در دیوان مسعود سعدسلمان، پایان‌نامهٔ کارشناسی ارشد، دانشگاه شهید چمران اهواز، به راهنمایی ولی‌الله ظفری، ۱۳۷۵.

پژوهشگر در این پایان‌نامه به بررسی انواع تشبیه، مجاز، کنایه و... در دیوان مسعودسعد سلمان پرداخته و در بخشی از این تحقیق نیز آرایه‌های لفظی و معنوی را که جلوهٔ بیشتری در اشعار وی داشته مورد مطالعه قرار داده است.

۸. محمدیان، محمد: فرهنگ لغات، ترکیبات و اصطلاحات دیوان مسعودسعد، پایان‌نامهٔ کارشناسی ارشد، دانشگاه تبریز، به راهنمایی معصومه معدن‌کن، ۱۳۷۵.

در این پایان‌نامه کلمات، ترکیبات و اصطلاحات فارسی و عربی دیوان مسعودسعد به ترتیب الفبایی و با استناد به ابیات دیوان وی توضیح داده شده است.

۹. حجازی، داوود: فرهنگ موضوعی قصاید مسعودسعد سلمان، دانشگاه آزاد اسلامی، به راهنمایی احمد حسینی کازرونی، ۱۳۷۷.

[Downloaded from c4i2016.khu.ac.ir on 2024-10-12]
[DOR: 20.1001.1.17359732.1390.6.16.3.6]
[DOI: 10.52547/jls.6.16.65]

در این پایان‌نامه پس از ذکر سرگذشت مختصری در باب شاعر، از سیر اسطوره، ماهیت آن، ماهیت اسطوره‌های تاریخی، مذهبی و... سخن به میان آمده است. علاوه بر این، باورهای نجومی و پزشکی، موسیقی، فلسفه، حکمت و دیگر مضامین گوناگون اشعار مسعودسعد بیان شده است.

۱۰. فرخ‌نیا، مهین‌دخت: شرح مشکلات دیوان مسعودسعد، پایان‌نامهٔ دکتری، دانشگاه تهران، به راهنمایی مظاهر مصفا، ۱۳۷۹.

پژوهشگر در این رساله به بررسی برخی دشواری‌های دیوان مسعودسعد همچون کلمات نامأنوس، صنایع ادبی، لغات و تعبیرات و کنایات ادبی پرداخته است.

۱۱. الزغول محمد، احمد عبدالقادر: حبسیات ابوفراس حمدانی و مسعودسعد (بررسی تحلیلی و تطبیقی)، پایان‌نامهٔ کارشناسی‌ارشد، دانشگاه تهران، به راهنمایی غلام‌عباس رضایی، ۱۳۷۹.

در این پایان‌نامه که به زبان عربی تألیف شده مؤلف پس از شرح زندگانی این دو شاعر به تبیین ویژگی‌های حبسیه‌سرایی در شعر فارسی و عربی و مقایسهٔ حبسیات مسعود و ابوفراس پرداخته و تأثیرپذیری مسعود از ابوفراس را اثبات کرده است.

۱۲. بوذری، حسین: فرهنگ تشبیهات در دورهٔ سبک خراسانی برپایهٔ دیوان پنج شاعر (دقیقی، فرخی سیستانی، منوچهری دامغانی، ناصرخسرو و مسعودسعد)، پایان‌نامهٔ دکتری، دانشگاه تهران، به راهنمایی عزیزالله جوینی، ۱۳۷۹.

محقق پس از سخنی درباب بلاغت و مباحث بلاغی دیوان شاعران یادشده بیشتر تشبیهات این شاعران را مرتبط با مظاهر طبیعت می‌خواند که برگرفته از مشاهدات روزانهٔ شاعران از محیط اطراف خود است.

۱۳. محمودی پیغان، معصومه: عناصر مربوط به فرهنگ عامه در شعر مسعودسعد سلمان، پایان‌نامهٔ کارشناسی ارشد، به راهنمایی محمدعلی گذشتی، تهران، ۱۳۷۹.

[Downloaded from c4i2016.khu.ac.ir on 2024-10-12]
[DOR: 20.1001.1.17359732.1390.6.16.3.6]
[DOI: 10.52547/jls.6.16.65]

نویسنده بر آن است که بیشتر اشعار مسعود سعد، در مدح و تمجید پادشاهان روزگار و به‌عنوان وسیله‌ای برای جلب نظر حاکمان غزنوی و بهره‌مندی‌های مادی سروده شده‌اند، هرچند مضامین دیگری نیز در میان آن‌ها به چشم می‌خورد.

۱٤. ارشاد، زیدالله: بررسی عناصر حبسیه در دیوان مسعودسعد سلمان، پایان‌نامهٔ کارشناسی ارشد، به راهنمایی محمدعلی گذشتی، دانشگاه تهران، ۱۳۸۰.

۱۵. غریب‌رضا یزدی، محمد: جلوهٔ آرایه‌های مذهب کلامی و حسن تعلیل در دیوان سه شاعر سبک خراسانی (فرخی سیستانی، مسعودسعد سلمان، ناصرخسرو قبادیانی)، پایان‌نامهٔ کارشناسی‌ارشد دانشگاه یزد، به راهنمایی محمدعلی صادقیان، ۱۳۸۱.

چنان‌که در عنوان پایان‌نامه ذکر شده، محقق در این پایان‌نامه جلوهٔ آرایه‌های حسن تعلیل در دیوان سه شاعر سبک خراسانی از جمله مسعودسعد را مورد بحث و بررسی قرار داده است.

۱٦. آقایانی چاوشی، لیلا: زندگانی و شعر مسعودسعد سلمان لاهوری، پایان‌نامهٔ کارشناسی ارشد، به راهنمایی مسعود جعفری، دانشگاه تربیت معلم تهران، ۱۳۸٤.

بخشی از این پایان‌نامه به بررسی ابعاد گوناگون زندگانی و شعر مسعودسعد می‌پردازد و بخش دیگر ترجمهٔ کتابی است به نام شعر فارسی در مرز هند (مسعودسعد سلمان) که در سال ۲۰۰۰ در آمریکا منتشر شده است.

۱۷. عزیززاده، یزدان: جایگاه مسعودسعد سلمان در تحول سبک خراسانی به سبک عراقی، به راهنمایی وحید مبارک، کرمانشاه، ۱۳۸۷.

د. مقالات

۱. نفیسی، سعید: «ادبیات فارسی در هندوستان»، *ارمغان*، سال دهم (۱۳۰۸)، ش ۸: ٥٦٦ـ٥٧٧.

[Downloaded from c4i2016.khu.ac.ir on 2024-10-12]
[DOR: 20.1001.1.17359732.1390.6.16.3.6]
[DOI: 10.52547/jls.6.16.65]

نگارنده در این مقاله به بررسی پیشینهٔ ادب فارسی در هند می‌پردازد و سرآغاز ورود آن را به هندوستان در قرن چهارم هـ.ق. می‌داند. وی مسعودسعد سلمان را معروف‌ترین شاعر دربار غزنوی در قرن ششم هـ.ق. معرفی کرده و در ادامه نیز به تجزیه و تحلیل اوضاع زبان و ادب فارسی در هند تا قرن چهاردهم پرداخته است.

۲. سهیلی‌خوانساری، احمد: «حصار نای»، *ارمغان*، سال نوزدهم (۱۳۱۷)، ش۲: ۱۱۳ـ۱۲۳، ش۳: ۱٤٥ـ۱٥٥، ش٤: ۲۳٤ـ۲٤۰، ش ٥ و ٦: ۳۱٥ـ۳۲۷، ش۷: ٤۳۳ـ٤۳٦، ش۸: ٤۹۷ـ٥۰۲، ش۹ و ۱۰: ٥۷۷ـ٥۸۸ و سال بیستم (۱۳۱۸)، ش۲: ۱۲۳ـ۱۲۸.

در این سلسله‌مقالات، نویسنده با پرداختن به نام و نسب و مولد و منشأ شاعر، اشعار وی، به‌ویژه حبسیاتش، شاعران و اقران وی، زندان‌های او و... ضمن یاری گرفتن از اشعار خود شاعر در هر مورد مطلب را به طور مبسوط و مفصل بیان می‌کند و از ذکر جزئیات و مسائل حاشیه‌ای نیز صرف‌نظر نمی‌کند.

۳. قزوینی، محمد: «برخی از تضمین‌های حافظ»، *یادگار*، سال اول (۱۳۲٤)، ش۸: ٦۰ـ۷۱.

نویسنده ضمن بحث دربارهٔ ابیات تضمین در غزل‌های حافظ معتقد است بیت «گر برکنم دل از تو و بردارم از تو مهر/ این مهر بر که افکنم این دل کجا برم»، تضمین بیتی از مسعودسعد است که حافظ در غزل خود با مطلع «جوزا سحر نهاد حمایل برابرم/ یعنی غلام شاهم و سوگند می‌خورم» آورده است.

٤. معین، محمد: «دفاع از دو گویندهٔ بزرگ»، *جلوه*، ش۲ (۱۳۲٥)، ۳٥ـ۳۹.

نویسنده با ذکر دلایلی استدلال می‌کند بیت «گر برکنم دل از تو و بردارم از تو مهر/ این مهر بر که افکنم این دل کجا برم»، که حافظ در غزلی با مطلع «جوزا سحر نهاد حمایل برابرم/ یعنی غلام شاهم و سوگند می‌خورم» تضمین کرده، از مسعودسعدسلمان است و نه کمال‌الدین اسماعیل خلاق‌المعانی.

[Downloaded from c4i2016.khu.ac.ir on 2024-10-12]
[DOR: 20.1001.1.17359732.1390.6.16.3.6]
[DOI: 10.52547/jls.6.16.65]

۵. قویم، علی: «امیر مسعودسعد سلمان همدانی»، *ارمغان*، سال ٢٤، (۱۳۲۸) ش۹: ۳۸۹ـ۳۹۲ و ش۱۰: ٤٦١ـ٤٦٨ و سال ۲۵ (۱۳۲۹ـ۱۳۳۱)، ش۱: ۹ـ ١٦، ش۲: ٥٧ـ٦٤، ش۳: ۱۱۱ـ۱۱۷، ش۵: ۲۰۸ـ ۲۱٦، ش٦: ۲۵۵ـ۲۵۷، ش۷: ۲۹۷ـ۳۰۰، ش ۹: ۳۹۳ـ۳۹۵ و ش۱۰: ٤٤٧ـ٤٥٠.

مؤلف در این سلسله‌مقالات ضمن طرح مطالبی دربارهٔ مولد و خاندان مسعود و جایگاه وی در میان شاعران عصر غزنوی، زندگی او را به چهار دوره تقسیم می‌کند که عبارت‌اند از: آموزش و پرورش، خوشی و نیکبختی، حبس و رنج، و مرحلهٔ آخر گوشه‌گیری و عزلت. نویسنده در هر مرحله با لحنی ادیبانه به توضیح اوضاع شاعر می‌پردازد و جزئیات را نیز از نظر دور نمی‌دارد.

٦. سرور، غلام: «بادهٔ کهن»، *هلال*، ش۱ (۱۳۲۹)، ۵۱ـ ۵۸.

نویسنده در این مقاله ضمن مرور اجمالی شرح حال مسعودسعد، دوران زندگی وی را به سه دورهٔ کامیابی و حبس و آرامش تقسیم کرده و توضیحات اندکی در هر مورد آورده است.

۷. عالمشاهی، محمدابراهیم: «قلعهٔ نای»، *آریانا*، سال دهم (۱۳۳۰)، ش۱: ۱۰ـ۱۲، ش۲: ۱۱ـ۱۷.

نویسنده در این دو مقاله با ذکر شواهدی از دیوان مسعودسعد، موقعیت جغرافیایی قلعهٔ نای را مشخص کرده و تصاویری از قسمت‌های مختلف آن ارائه کرده است. مؤلف ضمن طرح این مباحث نگاه کوتاهی نیز به اوضاع مسعود در این زندان دارد.

۸. مدهوش، سمیع: «مسعودسعد سلمان»، *عرفان*، ش۲، سال ۱۸ (۱۳۳۳)، ۳۳ـ۳۹.

نگارنده در این مقاله پس از سخنی در جایگاه بلند شاعر به شرح زندگانی وی پرداخته و حیات او را به سه دوره (موفقیت و جوانی، حبس و شکنجه، آرامش و پیری) تقسیم

[Downloaded from c4i2016.khu.ac.ir on 2024-10-12]
[DOR: 20.1001.1.17359732.1390.6.16.3.6]
[DOI: 10.52547/jls.6.16.65]

کرده است. محقق در شرح سرگذشت شاعر از شواهد شعری دیوان وی یاری جسته است.

۹. مینوی، مجتبی: «شعر حریری دربارهٔ مسعود»، *مجلهٔ دانشکده ادبیات دانشگاه تهران*، ش٤، سال پنجم، تیر ۱۳۳۷، ۱۰ـ۱۱.

نویسنده در این مقالهٔ مختصر به ترجمهٔ قصیده‌ای پرداخته که حریری در جواب شعر یا نامه‌ای از مسعودسعد سروده است.

۱۰. حبیبی، عبدالحی: «محابس مسعودسعد سلمان»، *یغما*، سال ۲۱ (۱۳٤۷): ٦۸٦ـ٦۷۸.

نویسنده ضمن بیان ضرورت تهیهٔ جغرافیای ادبی، به شرح موقعیت زندان‌های مسعودسعد (دهک، سو و نای) پرداخته و تصاویر و نقشه‌هایی از این مکان‌ها آورده است.

۱۱. سجادی، ضیاءالدین: «شرح بیتی از مسعودسعد»، *یغما*، ش۲۲، (۱۳٤۸)، ۲۳۵.

نویسنده در پاسخ به پرسش خواننده‌ای در این‌باره که آیا در بیت «در جمله من گدا کیم آخر/ نه رستم زالم و نه دستانم»، «در جمله» صحیح است یا «در حمله» بحثی طرح کرده و «در جمله» را صحیح دانسته است.

۱۲. ریاض، محمد: «ابتکارات مسعودسعد»، *هلال*، ج ۱۸ (۱۳٤۹)، ش٦ و ۷: ٤۹ـ۵۲.

مؤلف این مقاله پس از ذکر شرح حال مختصر مسعودسعد به ابتکارات شاعر در دیوانش پرداخته و شهرآشوب، حبسیات و مستزاد را ابتکارات وی خوانده است.

۱۳. ریاض، محمد: «سیری در ادبیات فارسی هند و پاکستان»، *هنر و مردم*، دورهٔ ۱۳ـ۱٤، (مهر ۱۳۵٤): ۳٤ـ۳۸.

نویسنده ضمن بررسی پیشینهٔ زبان و ادب فارسی در هند، مسعودسعد را از شاعران بزرگ فارسی‌زبان عصر غزنوی خوانده و او را مبدع حبسیات، شهرآشوب و مستزاد معرفی کرده است.

[Downloaded from c4i2016.khu.ac.ir on 2024-10-12]
[DOR: 20.1001.1.17359732.1390.6.16.3.6]
[DOI: 10.52547/jls.6.16.65]

۱٤. کریمی، غلامعلی: «مسعودسعد و ابوفراس حمدانی»، *معارف اسلامی*، ش ۲٤ (۱۳۵۵)، ۱۱۱ـ۱۳۸.

مؤلف این مقاله پس از شرح مختصر زندگی ابوفراس حمدانی، ضمن اشاره به شباهت‌های گوناگون زندگی و شخصیت وی و مسعودسعد و نیز با توجه به آشنایی مسعود با زبان و ادب عرب و شباهت برخی مضامین شعری با آنان، تأثیرپذیری مسعودسعد را از ابوفراس محتمل دانسته است.

۱۵. فرشیدورد، خسرو: «نگاهی به اشعار مسعودسعد»، گوهر، سال ششم (۱۳۵۷)، ش۲: ۱۳۵ـ۱٤۰ و ش۳: ۲۰۸ـ۲۱٤.

نگارندهٔ این مقاله به بحث زیبایی‌شناختی اشعار مسعودسعد پرداخته و ضمن بیان زیبایی معنوی و صوری سروده‌های وی، مهم‌ترین عامل زیبایی شعر او را روانی و فصاحت ذکر می‌کند.

۱٦. نوریان، مهدی: «گزیدهٔ اشعار مسعودسعد»، *نشر دانش*، ش۳۲، بهمن و اسفند ۱۳٦٤، ٤۱-٤٦.

نقد گزیده‌ای از اشعار مسعود سعد که در سال ۱۳٦٤ به کوشش حسین لسان منتشر شده موضوع این نوشتار است.

۱۷. نوریان، مهدی: «شعر مسعودسعد در دیوان حافظ»، *آینده*، سال دوازدهم، تیر و شهریور ۱۳٦۵، ۱۹۲ـ۱۹٤.

مؤلف در این مقاله به این نکته اشاره می‌کند که قصیده‌ای که مطلع آن «دلم ز انده بی‌حد همی نیاساید/تنم ز رنج فراوان همی بفرساید» است و نیز قطعهٔ دیگری که برخی مصححان دیوان حافظ به این غزلسرای نامی نسبت داده‌اند، با توجه به شواهد و قراین از مسعود سعدسلمان است.

[Downloaded from c4i2016.khu.ac.ir on 2024-10-12]
[DOR: 20.1001.1.17359732.1390.6.16.3.6]
[DOI: 10.52547/jls.6.16.65]

۱۸. تاکی، مسعود: «چاپ تازهٔ دیوان مسعودسعد»، *نشر دانش*، آذر و دی ۱۳٦٦، ۳۲-۲۷

این مقاله به معرفی و نقد دیوان مسعودسعد سلمان که به تصحیح مهدی نوریان منتشر شده پرداخته است.

۱۹. حمیدی، جعفر: «چهار زندان مسعودسعد»، *سیمرغ*، سال یکم، ش٤ (۱۳٦۸)، ٤٤ـ٤۷.

مؤلف ضمن بیان شرح حال کوتاهی از مسعودسعد، به توضیحات مختصری در زمینهٔ هریک از زندان‌های مسعود و احوال وی در آن‌ها پرداخته است.

۲۰. مهیار، محمد: «دیوان مسعودسعد»، *آینده*، ش۳ -۵، سال پانزدهم، خرداد تا مرداد ۱۳٦۸، ۳٤۹ـ۳٥٤.

نویسنده ضمن بیان برخی اشکالات تصحیح نوریان و رشید یاسمی، به مقایسهٔ انتقادی دیوان مسعودسعد به تصحیح رشید یاسمی و نوریان پرداخته و معتقد است به جز صحافی و حروف‌چینی، تفاوت عمده‌ای میان این دو تصحیح وجود دارد.

۲۱. رهنمای خرمی، ذوالفقار: «خستهٔ آفت لاهور»، *ادبستان*، ش۲۳، آبان ۱۳۷۰، ٥۸ـ٦۱.

نویسنده ضمن تقسیم دوران زندگی مسعود به دورهٔ سعادت و ذلت، به ذکر برخی دلایل حبس وی می‌پردازد و در ادامهٔ مطلب به‌اختصار از سبک شعر وی سخن می‌گوید.

۲۲. دزفولیان، کاظم: «عناصر سازندهٔ شعر حبسیه براساس اشعار مسعودسعد»، *پژوهش‌نامهٔ دانشکدهٔ ادبیات و علوم انسانی دانشگاه شهید بهشتی*، ش ۸ و۹، بهار و تابستان ۱۳۷۱، ۳۸-٥٦.

[Downloaded from c4i2016.khu.ac.ir on 2024-10-12]
[DOR: 20.1001.1.17359732.1390.6.16.3.6]
[DOI: 10.52547/jls.6.16.65]

نویسنده با جستجو در اشعار حبسیهٔ مسعودسعد، به بررسی عناصر سازندهٔ حبسیه می‌پردازد؛ در این میان، عنصر شب در شعر مسعود محور بحث قرار می‌گیرد و ابعاد گوناگونی از این عنصر برشمرده می‌شود.

۲۳. علوی‌مقدم، مهیار: «نگاهی ساختارگرایانه به زندان‌نامه‌های مسعودسعد سلمان»، *کتاب پاژ*، ش٤، ۱۳۷۱، ۱۲۱-۱۳۲.

۲٤. تاکی، مسعود: «نقدی بر گزیدهٔ اشعار مسعودسعد سلمان»، *رشد آموزش ادب فارسی*، سال ۸، ش ۳۳، تابستان ۱۳۷۲، ٤٤-٥۱.

۲۵. درخشان، مهدی: «در معنی شعر مسعودسعد»، *ادبستان*، ش٤، فروردین ۱۳۷۲: ۳۹-٤۱.

نویسنده با استناد به ابیاتی از مسعودسعد و دیگر شواهد به نقد مقالهٔ هفت باروی هگمتانهٔ میرجلال‌الدین کزازی پرداخته است.

۲٦. نوریان، مهدی: «مسعود و گناه آزادی»، *فصلنامهٔ هستی*، تابستان ۱۳۷۲، ۱۵۰ـ۱٦۸.

نویسنده در این نوشتار به دلایل حبس مسعود می‌پردازد و ضمن رد اظهارات نظامی عروضی در این زمینه، علت اصلی حبس مسعود را خشم سلطان ابراهیم و شاهزاده محمود، سعایت حاسدان و آرزوی سفر حج ذکر می‌کند.

۲۷. مهیار، محمد: «واژه‌ها و ترکیبات ناآشنا در دیوان مسعودسعد»، *آموزش ادب فارسی*، ش۳۸، زمستان ۱۳۷٤، ٤٥-٤۸.

۲۸. چناری، امیر: «شب در شعر مسعودسعد»، *اطلاعات*، ۲مهر ۱۳۷٦، ۱۱.

نویسندهٔ این مقاله ضمن بررسی ویژگی‌های تصاویر شب در شعر مسعودسعد و تنوع آن، به مقایسهٔ این تصاویر با شب شعر فرخی و منوچهری می‌پردازد.

[Downloaded from c4i2016.khu.ac.ir on 2024-10-12]
[DOR: 20.1001.1.17359732.1390.6.16.3.6]
[DOI: 10.52547/jls.6.16.65]

۲۹. امیدسالار، محمود: «مسعودسعد و شاهنامهٔ فردوسی»، *گلستان*، ش۳ (۱۳۷۸)، ۹۹ـ۱۱۲.

۳۰. تاکی، مسعود: «نیم‌نگاهی به فرهنگ لغات و کنایات دیوان مسعودسعد سلمان»، *کتاب ماه ادبیات و فلسفه*، آبان ۱۳۷۸، ٤۸ـ۵۰.

مؤلف به نقد صد صفحهٔ نخست کتاب فرهنگ لغات و کنایات دیوان مسعودسعد به کوشش محمد مهیار پرداخته و به ایراداتی در این زمینه اشاره کرده است.

۳۱. تاکی، مسعود: «زندانی نای در بوتهٔ نقد»، *کتاب ماه ادبیات و فلسفه*، ش٤۱و٤۲، اسفند ۱۳۷۹ و فروردین ۱۳۸۰: ۲۸–۳۷.

این مقاله به بررسی زندانی نای ـ گزیدهٔ اشعار مسعودسعد سیروس شمیسا ــ اختصاص دارد و نکاتی انتقادی در این باب مطرح می‌کند.

۳۲. سبحانی، توفیق: «زندان نای در غزنین است»، *نامهٔ انجمن*، ش ۱، بهار ۱۳۸۰، ٤۹–۵۷.

این مقاله بحث و تحلیلی است درباب موقعیت جغرافیایی زندان نای و نویسنده با استناد به شواهدی بر آن است که زندان نای در غزنین است و نه هندوستان.

۳۳. دزفولیان، کاظم: «دو شاعر زندانی»، *آینهٔ پژوهش*، ش ٦۹، تیر و شهریور۱۷، ۱۳۸۰–۲۵.

در این مقاله اشعار زندان مسعودسعد و ملک‌الشعرای بهار، به‌عنوان دو شاعر سیاسی، به اجمال با یکدیگر مقایسه می‌شود.

۳٤. غراب، علی‌اصغر: «جنبه‌های گوناگون زندگی و آثار مسعودسعد سلمان»، *نشر دانش*، ش ۱۰۰ (تابستان ۱۳۸۰)، ٦۰–٦۲.

معرفی مجمل اثری درباب مسعودسعد که در سال ۲۰۰۰ میلادی، به قلم سونیل شارما منتشر شده موضوع این مقاله است.

[Downloaded from c4i2016.khu.ac.ir on 2024-10-12]
[DOR: 20.1001.1.17359732.1390.6.16.3.6]
[DOI: 10.52547/jls.6.16.65]

۳۵. طالبیان، یحیی و منصور نیک‌پناه: «مسعودسعد و ابوفراس حمدانی و سابقهٔ غزل مستقل»، *نشریهٔ دانشکدهٔ ادبیات و علوم انسانی شهید باهنر کرمان*، ش۱۲، زمستان ۸۱، ۹۳ـ۱۱۰.

مؤلف ضمن بررسی صوری و محتوایی تغزل در شعر مسعودسعد و ابوفراس سابقهٔ غزل مستقل در شعر ابوفراس را بر شعر مسعود مقدم می‌داند.

۳۶. شریف‌زاده، منصوره: «حبسیه‌های فرخی یزدی و مسعودسعد سلمان از دید تطبیقی»، *فرهنگ*، ش ٤٦ و ٤٧، تابستان و پاییز ۱۳۸۲، ۱۳۳-۱٤۸.

مؤلف این مقاله ضمن بررسی نوع ادبی حبسیه به مقایسهٔ اشعار دو شاعر حبسیه‌سرا، فرخی و مسعود سعد، می‌پردازد.

۳۷. الزغول، محمداحمد: «حبسیات عربی و فارسی با تکیه بر حبسیات ابوفراس حمدانی و مسعودسعد سلمان»، *نامهٔ پارسی*، سال هشتم، ش ۱، بهار۱۳۸۲، ۱۲۵-۱٤۰.

نویسنده ضمن ارائهٔ تعریفی از نوع ادبی حبسیه، آن را به چند دسته (وجدانی، رسمی و...) تقسیم می‌کند و در جای جای سخن خویش از حبسیات مسعودسعد و فراس یاری می‌جوید.

۳۸. الزغول، محمداحمد: «اغراض حبسیه در ادبیات عربی و فارسی با تکیه بر حبسیات ابوفراس حمدانی و مسعودسعد سلمان»، *نامهٔ پارسی*، سال هشتم، ش٤، زمستان ۱۳۸۲، ۹۳-۱۳۰.

مسائل و مطالب گوناگونی که این دو شاعر در خلال اشعار حبسیهٔ خود مطرح کرده‌اند (مضامینی همچون رثا، تغزل، حماسه‌سرایی و...) منظور نظر این مقاله است.

۳۹. عباس‌زاده، خداویردی: «تأملی در چون تافته‌ریگ زیر باران»، *مجلهٔ ادبیات فارسی دانشگاه آزاد اسلامی خوی*، ش۱، تابستان ۱۳۸۲، ۱۹-۲٦.

[Downloaded from c4i2016.khu.ac.ir on 2024-10-12]
[DOR: 20.1001.1.17359732.1390.6.16.3.6]
[DOI: 10.52547/jls.6.16.65]

در این مقاله توضیحاتی دربارهٔ برخی نکات مطرح‌شده در گزیدهٔ اشعار مسعودسعد (چون تافته‌ریگ زیر باران) به کوشش فاطمه مدرسی آمده است.

۴۰. کمار، راجندر: «احوال و آثار مسعودسعد سلمان»، *فصلنامهٔ قند پارسی*، ش۲۲، بهار ۱۳۸۲.

نویسنده ضمن مروری بر حوادث زندگانی مسعودسعد و ذکر اشعار وی در هر مورد، بحث کوتاهی نیز دربارهٔ سبک اشعار او به میان آورده است.

۴۱. محسنی‌نیا، ناصر: «مقایسهٔ تأثیرپذیری دو شاعر بزرگ حبسیه‌سرای فارسی و عربی از قرآن و حدیث»، *فرهنگ*، ش ۴۶و ۴۷، تابستان و پاییز ۱۳۸۲، ۲۵۵-۲۷۸.

این مقاله به بررسی میزان و نحوهٔ به‌کارگیری قرآن و حدیث در اشعار و توانمندی شاعر در این باب اختصاص دارد.

۴۲. اکبرزاده، هادی: «نقدی بر شعر زندان»، *کیهان فرهنگی*، ش۲۱۳، تیر ۱۳۸۳، ۶۷-۷۳.

در این نوشتار، نویسنده به اشکالات و نارسایی‌هایی می‌پردازد که در شرح لغات و گره‌گشایی‌های ادبی مجموعه شعر زندان ـ گزیده و شرحی از دیوان مسعودسعد که به کوشش پرویز اتابکی گردآوری شده است ـ به چشم می‌خورد.

۴۳. آذرگون، علی: «دو شاعر زندانی»، *فصلنامهٔ ادبیات فارسی دانشگاه آزاد خوی*، ش۳، بهار ۱۹۱، ۱۳۸۴-۲۰۹.

مقایسهٔ اشعار مسعودسعد سلمان و خاقانی شروانی به‌عنوان دو شاعر حبسیه‌سرا که خود اسیر و دربند بوده‌اند موضوع این مقاله است. ضمن آنکه نگارنده در این باب که آیا می‌توان ایشان را شاعر سیاسی خواند مطالبی مطرح می‌کند.

۴۴. آقایانی چاوشی، لیلا: «مسعودسعد سلمان، شاعر تبعید و تنهایی»، *کتاب ماه ادبیات و فلسفه*، ش۹۲، خرداد ۱۳۸۴، ۱۳۸-۱۳۹.

[Downloaded from c4i2016.khu.ac.ir on 2024-10-12]
[DOR: 20.1001.1.17359732.1390.6.16.3.6]
[DOI: 10.52547/jls.6.16.65]

معرفی اثر تازه‌ای در باب مسعودسعد که در سال ۲۰۰۲ در آمریکا منتشر شده است موضوع این مقاله است.

٤٥. صادقی‌نژاد، رامین: «نگاهی به حبسیه ـ رباعی‌های مسعودسعد سلمان»، *مجلهٔ زبان و ادبیات فارسی (دانشگاه آزاد اسلامی خوی)*، ش٤، زمستان ١٣٨٤.

در این مقاله قریب به صد رباعی دیوان مسعودسعد که در شمار اشعار حبسیهٔ او قرار می‌گیرد بررسی شده است.

٤٦. کاردگر، یحیی: «بازتاب شعر مسعودسعد در آثار سعدی»، *کاوش‌نامهٔ زبان و ادب*، ش١١، پاییز و زمستان ١٣٨٤، ٩١-١٢٤.

نویسندهٔ مقاله با ذکر شواهدی به بررسی میزان اثرگذاری مسعودسعد به‌عنوان شاعری متقدم و سنتی بر ساختار و محتوای اشعار سعدی در مقام شاعری نوآور و متأخر پرداخته است.

٤٧. موسایی، معصومه: «تصحیح ده بیت از مسعود سعد»، *فصلنامهٔ زبان و ادب پارسی*، ش٢٥، پاییز ١٣٨٤، ١١٩-١٣٢.

مؤلف در این مقاله با ذکر دلایل و ترجیحاتی به تصحیح ده بیت از اشعار مسعودسعد سلمان پرداخته است.

٤٨. رائی، محسن: «مضامین مشترک میان مسعودسعد و ابوفراس حمدانی»، *فصلنامهٔ زبان و ادب پارسی*، ش٢٧، بهار ١٣٨٥، ٢٢٧-٢٥٠.

مقایسهٔ مضامین مشترک اشعار مسعودسعد و ابوفراس و بررسی احتمال تأثر مسعود از دیوان ابوفراس موضوع این مقاله است.

٤٩. شارما، سونیل: «شعر مسعودسعد در آینهٔ مخاطبان»، ترجمهٔ لیلا آقایانی چاوشی، *نامهٔ پارسی*، سال یازدهم، ش ٢، تابستان ١٣٨٥، ١٢٩-١٥٧.

[Downloaded from c4i2016.khu.ac.ir on 2024-10-12]
[DOR: 20.1001.1.17359732.1390.6.16.3.6]
[DOI: 10.52547/jls.6.16.65]

جایگاه مسعود در میان شاعران معاصر او و نیز اقبال کنونی به شعر او در ایران و هند موضوع این مقاله است.

۵۰. شارما، سونیل: «شاعر در غربت»، ترجمهٔ لیلا آقایانی چاوشی، *فصلنامهٔ هنر*، شمارهٔ ٦٨، تابستان ۱۳۸۵، ۲۵-٥٦.

در این مقاله از دشواری‌های شاعران درباری به‌واسطهٔ دگرگونی‌های سیاسی و تغییر سلیقهٔ ممدوح سخن به میان آمده و در ادامه از غزنه و آرزومندی مسعودسعد در یافتن دربار شاعرپروری مانند آن یاد شده است.

۵۱. محمدی، سایر: «پانصد بیت تازه از زندانی نای»، *کتاب هفته*، ش ۱۱۵، دی ۱۳۸٦، ۱۰-۱۱.

پانصد بیت تازه از مسعودسعد عنوان گفتگویی است با محمد مهیار دربارهٔ مسعودسعد و تصحیح جدیدی از دیوان شعر او.

۵۲. صلواتی تویسرکانی، محمد: «اعداد ریاضی در آیینهٔ اشعار»، *کیهان فرهنگی*، ش ۲٦۱ و ۲٦۲، تیر و مرداد۱۳۸۷، ٤۹-۵۵.

این مقاله به بررسی کاربرد واژگان و مفاهیم ریاضی در اشعار چهار شاعر نامدار از جمله مسعود سعد سلمان اختصاص دارد. وی ضمن بیان معانی این قبیل اصطلاحات، آشنایی با این مفاهیم را در راه رفع ابهام ابیات بسیار کارساز می‌داند.

آثار لاتین

1. Gazvini muhammad ibn abdul wahhab, ’Mas‘ud-i-Sa‘di-Salman’, *Journal of the Royal Asiatic Societ* (1905), 693-740; (1906), 11-51.

2. Sharma sunil, Persian Poetry at the Indian Frontier (ma’sud sa’d salman): Permanent Black, 2000.

پی‌نوشت

۱. مشخصات این اثر در بخش آثار لاتین آمده است.

[Downloaded from c4i2016.khu.ac.ir on 2024-10-12]
[DOR: 20.1001.1.17359732.1390.6.16.3.6]
[DOI: 10.52547/jls.6.16.65]

منابع

افشار، ایرج (۱۳۴۸-۱۳۸۳) *فهرست مقالات فارسی*. ٦ جلد. تهران: شرکت سهامی کتاب‌های جیبی.

رازی، امین احمد (۱۳٤۰) *هفت اقلیم*. تهران: علمی.

رشید یاسمی، غلامرضا (۱۳٦۲) *دیوان مسعودسعد*. تهران: امیرکبیر.

صفا، ذبیح‌الله (۱۳۵۵) *تاریخ ادبیات در ایران*. تهران: ققنوس.

فروزانفر، بدیع‌الزمان (۱۳۵۰) *سخن و سخنوران*. تهران: خوارزمی.

قزوینی، محمد (۱۲۸۸) *حواشی چهار مقاله نظامی عروضی*. چاپ لیدن. کتابفروشی اشراقی.

محجوب، محمدجعفر (۱۳۷۲) *سبک خراسانی در شعر فارسی*. تهران: امیرکبیر.

مشار، خان‌بابا (۱۳۵۲) *فهرست کتب چاپی فارسی*. تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب.

هدایت، رضاقلی‌خان (۱۳٤۰) *مجمع‌الفصحا*. چاپ موسوی.

کتابنامه: *فهرست موضوعی کتاب‌های منتشر شده*. تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.

فهرست نسخ کتابخانه‌های ملی، مجلس، ملک، دانشگاه تهران، دانشگاه شیراز.

نشریات علمی و تخصصی‌ای همچون آریانا، ارمغان، جلوه، سخن، گوهر، هلال، یغما، مجله دانشکده ادبیات دانشگاه تهران.

سایت‌های اینترنتی علمی:

بانک اطلاعات نشریات کشور http://www.magiran.com

پایگاه مجلات تخصصی http://www.noormags.com

پایگاه اطلاع‌رسانی کتابخانه‌های ایران http://www.lib.ir

پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران http://www.irandoc.ac.ir

سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران http://www.nlai.ir/

مرکز اطلاعات علمی http://www.sid.ir

مؤسسه فرهنگی و اطلاع‌رسانی نمایه http://www.namaye.ir